

N E M E S I S

P H I L I P
R O T H

WSOY AIKAMME KERTOJIA

AIKAMME KERTOJIA

PHILIP ROTH
Nemesis

Suomentanut Arto Schroderus

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Englanninkielinen alkuteos

Nemesis

© PHILIP ROTH 2010

SUOMENNOKSEN © ARTO SCHRODERUS JA WSOY 2013

ISBN 978-951-0-37948-6

PAINETTU EU:SSA

H. Lille

Kiitokset

OLEN AMMENTANUT TIETOA muiden muassa seuraavista teoksista: *The Throws Manual*, George D. Dunn Jr. ja Kevin McGill; *The Encyclopedia of Religion*, toim. Mircea Eliade; *Teaching Springboard Diving*, Anne Ross Fairbanks; *Camp Management ja Recreational Programs for Summer Camps*, H. W. Gibson; *Dirt and Disease*, Naomi Rogers; *Polio's Legacy*, Edmund J. Sass; *A Paralyzing Fear*, Nina Gilden Seavey, Jane Smith ja Paul Wagner; *Polio Voices*, Julie Silver ja Daniel Wilson; ja *A Manufactured Wilderness*, Abigail Van Slyck. Erityisen hyödyllisiä olivat Ernest Thompson Setonin kirjat *The Book of Woodcraft*, jota olen käyttänyt runsaasti sivuilla 207-12, ja *Manual of the Woodcraft Indians*, jota olen lainannut sivuilla 146-7.

1

Päiväntasaajan Newark

SEN KESÄN ENSIMMÄINEN poliotapaus löytyi kesäkuun alussa heti kaatuneiden muistopäivän jälkeen köyhältä italialaiselta asuinalueelta, meidän kotikulmiimme nähden toiselta puolen kaupunkia. Meillä Newarkin lounaiskolkkan juutalaisessa Weequahicin kaupunginosassa siitä ei kuultu mitään, ei liioin seuraavista yksittäistapauksista, joita oli kymmenkunta ympäri kaupunkia melkein kaikilla muilla asuinalueilla paitsi meillä. Vasta heinäkuun neljäntenä, itsenäisyyspäivänä, kun kaupungissa oli ilmoitettu jo neljästä kymmenestä tapauksesta, ilmestyi iltapäivälehden etusivulla juttu, joka oli otsikoitu ”Terveysjohtajalta vanhemmille poliovaroitusta” ja jossa kerrottiin terveyslautakunnan johtajan tohtori William Kittellin kehottavan vanhempia tarkkailemaan lasten vointia ja ottamaan yhteyttä lääkäriin, jos lapsella oli sellaisia

oireita kuin päänsärkyä, kurkkukipua, pahoinvointia, niskan jäykkyyttä, nivelsärkyä tai kuumetta. Vaikka tohtori Kittell myönsi, että neljäkymmentä poliotapausta oli yli kaksi kertaa enemmän kuin polio-kauden tässä vaiheessa olisi normaalisti tullut tietoon, hän halusi korostaa, ettei se 429 000 asukkaan kaupungissa missään nimessä tarkoittanut että poliomyeliittiä oli epidemiaksi asti. Tänä kesänä, kuten aikaisempinakin, oli toki syytä varovaisuuteen ja asianmukaisiin hygieniatoimiin, mutta toistaiseksi vanhemmilla ei ollut aihetta sellaiseen hätäntymiseen, jota oli ”varsin oikeutetusti” ilmennyt kaksikymmentäkahdeksan vuotta aiemmin – Yhdysvaltain koilliskulman vuoden 1916 polioepidemian aikana, jolloin tauti oli puhjennut rajummin kuin koskaan ja tartuntatapauksia oli ollut yli 27 000 ja kuolleita 6000. Newarkissa tartuntatapauksia oli ollut 1360 ja kuolleita 363.

Mutta vaikka vuosi olisi ollut tartuntatapauksissa mitaten keskitasoa ja mahdollisuus sairastua polioon paljon vähäisempi kuin vuonna 1916, kyse oli kuitenkin paralyttisesta sairaudesta, joka jätti nuoren pysyvästi rammaksi ja rujoksi tai kyvyttömäksi hengittää muualla kuin rautakeuhkon nimellä tunnetun hengityslaitteen teräslieriössä – tai saattoi johtaa hengityselimistön lihasten halvaantumiseen ja kuolemaan – ja

siksi tauti aiheutti huomattavaa pelkoa meidän asuin-alueemme vanhemmissa ja vei mielenrauhan lapsilta, joilla oli kesäkuukaudet vapaata koulusta ja mahdollisuus leikkiä ulkona aamusta pitkiin iltahämäriin asti. Se tosiasia, ettei tautiin ollut olemassa tehokasta lääkettä eikä immunitettia kehittävää rokotetta, lisäsi entisestään huolta polioon sairastumisesta ja sen ankarista seurauksista. Polio – tai lapsihalvaus, kuten sitä oli kutsuttu silloin, kun sen uskottiin tarttuvan pääasiassa pikkulapsiin – saattoi iskeä kehen vain ilman mitään näkyvää syytä. Vaikka sairastuneet olivat useimmiten alle kuusitoistavuotiaita lapsia, myös aikuiset saattoivat saada vakavan tartunnan, kuten oli käynyt Yhdysvaltain tuonhetkiselleg presidentille.

Polion maineikkain uhri Franklin Delano Roosevelt, joka sairastuessaan oli ollut tarmokas kolmekymmentäyhdeksänvuotias, ei sairauden jälkeen pystynyt kävelemään ilman apua ja tarvitsi silloinkin raskasta, teräksestä ja nahasta valmistettua, lantiosta jalkoihin ulottuvaa tukea voidakseen seistä. Valkoisessa talossa ollessaan Roosevelt perusti hyväntekeväisyyslaitos March of Dimesin, joka keräsi varoja tutkimukseen ja sairaudesta kärsivien perheille; vaikka poliosta oli mahdollista toipua osittain tai jopa täydellisesti, se vaati usein kuukausien tai vuosien kallista sairaala-

hoitoa ja kuntoutusta. Vuotuisen kampanjan aikana Amerikan nuoret auttoivat taistelussa tautia vastaan antamalla kymmensenttisen koulun keräykseen, panemalla elokuvissa kolikkojaan paikannäyttäjän kiertämään keräyslippaaseen; kampanja toi myös kauppojen ja toimistojen seinille julisteet joissa ilmoitettiin: ”Sinäkin voit auttaa!” ja: ”Auta taistelussa poliota vastaan!”, julisteet joissa lapset istuivat pyörätuolissa – soma pikkutyttö imi peukaloaan, siisti pikkupoika hymyili sankarillisen toiveikkaasti, ja molemmilla oli jalkatuet – julisteet, joiden takia mahdollisuus sairastua tuntui muutoin terveistä lapsista entistä pelottavammalta ja todellisemmalta.

Alavalla seudulla sijaitsevan Newarkin kesät olivat hiostavia, ja koska kaupunkia ympäröivät laajat kosteikot – merkittävä malarian lähde vielä silloin, kun sitäkään tautia ei osattu pysäyttää –, hyttysiä oli parvittain huidottavaksi ja läiskittäväksi, kun iltaisin istuimme rantatuoleissamme kujilla ja pihateillä evakossa läkähdyttävän kuumista asunnoistamme, joissa ei helvetillisen helteen vastapainoksi ollut kuin kylmä suihku ja jäävettä. Siihen aikaan kotitalouksissa ei ollut vielä ilmastointilaitteita, eikä sisäilmaa liikutteleva pieni musta pöytätuuletin juuri helpottanut, kun lämpötila kipusi viikoksi tai puoleksitoista kolmenkymmenenviiden as-

teen yläpuolelle, niin kuin sinä kesänä toistuvasti kävi. Ulkona sytyteltiin sitronellakynttilöitä ja yritettiin Flit-hyönteismyrkkyä suihkuttamalla pitää loitolla hytysiä ja kärpäsiä, joiden tiedettiin levittäneen malariaa, keltakuumetta ja lavantautia, sillä monet uskoivat niiden levittävän myös poliota, muiden muassa Newarkin pormestari Drummond, joka käynnisti kaupunginlaajuiseen ”Kärpäselke kyytiä” -kampanjan. Kun kärpänen tai hyttynen onnistui tunkeutumaan jonkin perheen asuntoon hyttysverkon lävitse tai lentämään avoimesta ovesta sisään, hyönteistä jahdattiin itsepintaisesti lätkällä ja myrkyllä, koska pelättiin että jos se laskeutuisi tautisilla jaloillaan perheen nukkuvien lasten iholle, se tartuttaisi heihin polion. Koska kukaan ei tuolloin tiennyt tartunnan lähdettä, epäluulo saattoi kohdistua melkein mihin vain, vaikkapa luiseviin kulkukissoihin, jotka olivat vallanneet takapihan roskatynnyrit, ja riutuneisiin kulkukoiriin, jotka luikkivat nälkäisinä talojen kulmilla ja ulostivat pitkin jalkakäytäviä, ja puluihin, jotka kurersivat talojen päätyseinissä ja sotkivat etuportaat liutumisilla jätöksillään. Taudin puhkeamisen ensimmäisen kuukauden aikana – ennen kuin terveyslautakunta oli myöntänyt, että se oli epidemia – puhtaanapito-osasto ryhtyi järjestelmällisesti hävittämään kaupungin valtavaa kulkukissapopulaatiota, vaikka ei tiedetty, oliko niillä

polion kanssa yhtään enempää tekemistä kuin tavallisilla kotikissoilla.

Se tiedettiin, että tauti tarttui herkästi ja että terve saattoi saada sen jo oleskelemalla tartunnan saaneen läheisyydessä. Tästä syystä kävikin niin, että kun tartuntatapauksien määrä kaupungissa tasaisesti kasvoi – ja yhteisön pelot sen myötä – monet lapset meidän kulmillamme havahtuivat siihen, että vanhemmat epä-sivät heiltä luvan käydä Olympic-puiston maauimalla läheisessä Irvingtonissa, kielsivät menemästä paikallisiin ”ilmalla jäähdytettuihin” elokuvateattereihin, kielsivät menemästä bussilla keskustaan tai Ironboudin Wilson Avenuelle katsomaan, kun Minor League-joukkueemme Newark Bears pelasi baseballia Rupert Stadiumilla. Meitä varoitettiin käyttämästä yleisiä käymälöitä tai yleisiä juomasuihkuja tai ottamasta kulausta toisen limonadipullosta tai kylmettymästä tai leikkimästä vieraiden lasten kanssa tai tuomasta kirjoja kirjastosta tai käyttämästä kolikkopuhelinta tai ostamasta syötävää katukauppiaalta tai syömästä ennen kuin kädet oli pesty huolellisesti vedellä ja saippualla. Meidän piti pestä kaikki hedelmät ja vihannekset ennen kuin söimme niitä ja pysyä kaukana kaikista ihmisistä, jotka näyttivät sairailta tai valittivat polion paljonpuhuvia oireita.

Parhaana suojana poliota vastaan pidettiin, jos lapsi pääsi kokonaan pois kaupungin kuumuudesta ja kesäleirille vuoristoon tai maaseudulle. Yhtä hyvänä pidettiin kesän viettämistä New Jersey'n rannikolla, sadan kilometrin päässä. Jos perheellä oli varaa, vuokrattiin huone yhteiskeittiöllä varustetusta majatalosta Bradley Beachista, joka oli ollut pohjoisen New Jersey'n juutalaisten suosiossa jo useita vuosikymmeniä: puolitoista kilometriä hiekkarantaa, laudoitettuja kävelyreittejä ja mökkejä. Siellä äiti ja lapset menivät joka päivä rannalle hengittämään raikasta, virkistävää meri-ilmaa, ja viikonloppuisin ja loma-aikoina seuraan liittyi perheen isä. Poliotapauksia tiedettiin toki ilmaantuneen niin kesäleireille kuin rannikkokaupunkeihin, mutta koska tapauksia ei ollut läheskään yhtä paljon kuin kotoa Newarkissa, uskottiin yleisesti, että kaupunkiympäristön likaiset jalkakäytävät ja seisova ilma helpottivat tartuntaa ja että paras tunnettu keino välttyä taudilta oli asettua näkö- tai kuuloetäisyydelle merestä tai vetäytyä maalle tai ylös vuoristoon.

Niinpä etuoikeutetut onnekkait häipyivät kesäksi kaupungista, kun me muut jäimme tekemään juuri sitä mitä ei olisi pitänyt, sillä ”ylirasitusta” epäiltiin jälleen yhdeksi mahdolliseksi polion aiheuttajaksi: me pelasimme softballia vuoropari vuoroparin ja peli pelin

jälkeen koulun kentän kiehuvan kuumalla asfaltilla, juoksentelimme helteessä koko pitkän päivän, joimme ahneesti kielletystä juomasuihkusta, istuimme vuoroparien välissä penkillä yhteen sulloutuneina ja pidimme sylissä kuluneita likaisia räpylöitämme, joilla ulkovuorossa ollessa pyyhittiin hikeä otsalta ettei se valuisi silmiin – pelleilimme ja riehuimme lyhythiaiset paidat litimärkinä ja haisevat kumitossut jalassa, emmekä lainkaan tulleet ajatelleeksi, että harkitsemattomuutemme seurauksena joku meistä voisi joutua loppuiäkseen rautakeuhkon vangiksi ja kokemaan, miten ruumiin pahimmat pelot käyvät toteen.

Tyttöjä ei leikkikentällä käynyt kuin runsaat kymmenkunta, lähinnä kahdeksan- tai yhdeksänvuotiaita lapsia, joiden yleensä nähtiin hyppäävän narua siinä missä takakenttä alkoi viettää kapealle, liikenteeltä suljetulle kadulle koulun edustalla. Kun tytöt eivät hyppäneet narua, he hyppäsivät kadulla ruutua tai leikkivät pallohippaa tai pelasivat viisinkivillä tai pomputtelivat vaaleanpunaista palloa jalkojensa juuressa iloisesti vaikka koko päivän. Joskus, kun tytöt hyppivät kahdella narulla pyörittäen niitä vastakkaisiin suuntiin, joku pojista saattoi äkkiä rynnätä paikalle ja sysätä syrjään vuorossa olevan tytön, hypätä narujen väliin ja alkaa pilkallisesti hokea tyttöjen suosimaa narunhyp-

pelylorua sotkien tarkoituksella itsensä heidän pyöriin naruihinsa. ”H, nimeni on hirmulisko – !” Tytöt kiljuivat hänelle ”Lopeta! Lopeta!” ja huusivat apuun leikkikentän ohjaajaa, jonka tarvitsi vain karjaista rettelöitsijälle (useimmiten asialla oli sama poika) sieltä, missä kulloinkin sattui olemaan: ”Nyt loppui se, Myron! Jätät tytöt rauhaan tai painut kotiin!” Ja siihen rähinä rauhoittui. Pian hyppynarut viuhuivat taas ilmassa, ja hyppääjä toisensa jälkeen jatkoi hokemista:

A, nimeni on Agnes
ja mieheni on Alphonse,
me tullaan Alabamasta
aprikoosilastissa!
B, nimeni on Bev
ja mieheni on Bill,
me tullaan Barbadoselta
banaanilastissa!
C, nimeni on...

Leikkikentän laidalle leiriytyneiden tyttöjen lapsenäännet etenivät improvisoiden A:sta Ö:hön ja takaisin ja soinnutellen samalla kirjaimella alkavat sanat säkeiden loppuun, välillä tolkuttomin tuloksin. Tyttöjen pomppiminen ja innokas juoksentelu – paitsi, kun joku

Myron Kopfermanin kaltainen tuli apinamaisesti häiritsemään – osoitti ällistyttävää tarmoa: ellei leikkikentän ohjaaja käskenyt heitä koulun varjoon kuumuuden takia, he pysyivät samalla kadulla kevätlukukauden päättäjaisperjantaista työn päivän jälkeiseen tiistaihin asti, kun syyslukukausi alkoi eikä naruhyppelyä voinut harrastaa enää muulloin kuin koulun jälkeen ja välitunneilla.

Sinä vuonna leikkikentän ohjaaja oli Bucky Cantor, joka joutui huonon näkönsä takia käyttämään paksuja silmälaseja ja oli yksi niistä harvoista nuorista miehistä, jotka eivät olleet sotimassa. Edellisenä lukuvuonna herra Cantorista oli tullut Chancellor Avenuen koulun uusi voimistelunopettaja, ja siksi hän tunsikin jo omilta liikuntatunneiltaan monet meistä, jotka kävimme leikkikentällä vakituisesti. Hän oli sinä kesänä kaksikymmentäkolmevuotias, oli käynyt South Siden rodullisesti ja uskonnollisesti integroidun oppikoulun ja valmistunut Panzer Collegesta, East Oran-gessa sijaitsevasta liikunta- ja terveysopistosta. Hän oli pituudeltaan vähän yli metri kuusikymmentä, ja vaikka hän oli ensiluokkainen urheilija ja hyvä kilpailija, hän ei lyhyytensä ja huonon näkönsä takia ollut voinut pelata college-joukkueissa amerikkalaista jalkapalloa, baseballia tai koripalloa, vaan oli joutunut

rajoittamaan urheilu-uransa keihäänheittoon ja painonnostoon collegejen välisissä kisoissa. Kompaktin ruumiin kruunasi suurehko pää, joka muodostui voimakkaan viistoista ja kaltevista rakenneosista: leveät ja korkeat poskipäät, jyrkkä otsa, kulmikas leuka ja pitkä, suora, ulkoneva nenä, jonka ansiosta hänen profiilinsa terävyydestä tuli mieleen kolikkoon lyöty siluetti. Hänen täyteläiset huulensa piirtyivät yhtä selkeinä kuin hänen lihaksensa, ja hänen ihonsa oli kellanruskea vuoden ympäri. Nuoruusvuosista asti hänellä oli ollut sotilasmallinen sänkitukka. Tuon hiusmallin takia hänen korviinsa tuli kiinnitettyä erityistä huomiota, ei siksi että ne olisivat olleet suuren suuret, sillä sitä ne eivät olleet, eikä välttämättä siksi että ne olivat erittäin kallonmyötäiset, vaan koska ne muistuttivat sivulta katsottuna paljon pataässää tai siipiä Hermeen jaloissa, sillä korvalehti ei ollut tavanomaisen pyöreäreunainen vaan miltei suippo. Ennen kuin hänen isänsä oli antanut hänelle lempinimeksi Bucky, lapsuudenkaverit olivat sanoneet häntä jonkin aikaa Ässäksi, eikä se johtunut pelkästään varhain ilmenneistä urheilijankyyvistä vaan noiden korvien epätavallisesta muodosta.

Kaiken kaikkiaan hänen kasvojensa viettävät pinnat saivat silmälasien pohjalta katsovat savunharmaat

silmät – jotka olivat pitkänomaiset kuin aasialaisella – näyttämään syvälle uponneilta, ikään kuin ne eivät olisi ainoastaan päässä vaan sen uumenissa. Näistä täsmällisen selväpiirteisistä kasvoista lähtevä ääni oli yllättäen korkeahko, mutta se ei heikentänyt hänestä uhkuvaa vaikutelmaa. Nuo raudanlujat, jämerät, silmiinpistävän uljaat kasvot kuuluivat peräänantamattomalle nuorelle miehelle, johon saattoi luottaa.

ERÄÄNÄ HEINÄKUUN ALUN iltapäivänä paikalle ajoi kaksi autoa, jotka olivat täynnä 15–18-vuotiaita italialaisia poikia East Side High’sta. Autot pysähtyivät kadun päähän koulun takana, missä leikkikenttä sijaitsi. East Side oli Ironboundin alueen teollisuusslummi, josta oli toistaiseksi ilmoitettu enemmän poliotapauksia kuin mistään muualta kaupungissa. Heti kun herra Cantor näki heidän tulevan paikalle, hän pudotti räpylänsä kentälle – hän pelasi kolmospesää yhdessä improvisoiduista peleistämme – ja hölkkäsi kadunreunaan, jonne vieras kymmenikkö oli kahdesta autostaan jalkautunut. Leikkikentän lapset olivat jo ruvenneet matkimaan hänen atleettista, hieman sisäänpäin kääntyvää hölkkäaskeltaan, hänen tarkoituksellisen hypähtelevää päkiäastuntaansa ja huomattavien harteiden aavistuksenomaista keinahtelua kävelyn aikana. Jotkut

pojat olivat omaksuneet hänen liikkumistapansa kokonaan, sekä kentällä että sen ulkopuolella.

”Mitä te kaverit täältä haluatte?” herra Cantor sanoi.

”Me levitetään poliota”, yksi italialaisista sanoi. Sama poika oli tullut autostaan ensimmäisenä, reteästi astellen. ”Vai mitä?” hän sanoi ja kääntyi mahtaillakseen tukijoukoilleen, jotka heti ensi näkemältä vaikuttivat herra Cantorista kovasti tappelunhaluisilta.

”Näytätte pikemminkin levittävän hankaluuksia”, herra Cantor sanoi hänelle. ”Mitä jos häipyisitte täältä?”

”Ei, ei”, italialainen kaveri intti, ”ei ennen kuin on levitetty vähän poliota. Kun meillä kerran on sitä ja teillä ei, me ajateltiin ajaa tänne ja levittää hiukan muillekin.” Puhuessaan hän keinahteli kaiken aikaa kantapäillään osoittaakseen millainen kovanaama oli. Hänen halveksuntansa määrän saattoi päätellä yhtä lailla katseesta kuin siitä, miten röyhkeän rennosti hän oli työntänyt peukalonsa etummaisiin vyönlentkeihin.

”Minä olen täällä leikkikentän ohjaajana”, herra Cantor sanoi ja osoitti olkapäänsä yli meihin lapsiin. ”Pyydän teitä poistumaan leikkikentän läheisyydestä. Teillä ei ole tänne mitään asiaa, ja pyydän teitä kohteliaasti lähtemään. Sopiiko?”

”Mistä lähtien polion levittäminen on ollut laitonta, herra Leikkikentän ohjaaja?”

”Kuulehan nyt, polio ei ole mikään leikinlaskun paikka. Ja laki kieltää häiritsevän käyttäytymisen yleisellä paikalla. En halua joutua soittamaan poliisille. Mitä jos lähtisitte ihan itse, ennen kuin kutsun poliisit saattamaan teidät täältä pois?”

Tämän jälkeen sakin pomo, joka oli ainakin puoli päätä pidempi kuin herra Cantor, otti askeleen ja sylkäisi jalkakäytävälle. Hän roiskautti sitkeän räkäklöntin vain parin tuuman päähän herra Cantorin kumitossuista.

”Mitä tuo oli olevinaan?” herra Cantor kysyi häneltä. Hänen äänensä oli edelleen rauhallinen, ja kun hän seisoι siinä kädet tiukasti puuskassa, hän oli kuin itse liikkumattomuus. Mikään Ironboundin kova-naama ei hyppisi hänen silmilleen eikä tulisi lähellekään hänen lapsiaan.

”Johan mä sanoin, mitä se tarkoittaa. Me levitetään poliota. Me ei haluta, että teikäläiset jää ilman.”

”Anna kuule olla tuon ’teikäläis-roskan’”, herra Cantor sanoi ja astui nopean, vihaisen askeleen eteenpäin vain muutaman tuuman päähän italialaisen kasvoista. ”Saat kymmenen sekuntia aikaa kääntyä ja viedä muut mennessäsi.”

Italialainen hymyili. Hän ei oikeastaan ollut lakanut hymyilemästä sen jälkeen, kun oli astunut ulos autostaan. ”Tai mitä?” hän sanoi.

9 789510 379486

ISBN 978-951-0-37948-6 - 84.2 - WWW.WSOY.FI